

Р е ц е н з и я

**от проф. д-р Янаки Боянов Стоилов – Софийски университет „Св. Кл. Охридски“
на дисертационен труд за получаване на образователната и научна степен „доктор“
в научна област: социални, стопански и правни науки,
по професионално направление 3.6. право,
докторска програма „Теория на държавата и правото“
с автор Людмила Ивайлова Костова
на тема „Нормативното и фактическото в правото. Граници и взаимодействие.“**

Със заповед № РД-38-673/22.10.2025 г. на Ректора на Софийския университет „Св. Кл. Охридски“ съм определен за член на научното жури в процедура за защита на дисертационен труд на тема „Нормативното и фактическото в правото. Граници и взаимодействие“ за придобиване на образователната и научна степен „доктор“. По решение на научното жури представям рецензия на дисертационния труд.

Автор на дисертацията е Людмила Костова – докторант в редовна форма на обучение към катедрата по Теория и история на държавата и правото на Юридическия факултет на СУ „Св. Кл. Охридски“ с научен ръководител проф. д-р Тенчо Колев.

След завършване на семестриалното обучение и успешното полагане на държавните изпити в Юридическия факултет на Софийския университет „Св. Кл. Охридски“ Людмила Костова става магистър по право. Тя е зачислена като редовен докторант по Обща теория на правото към катедра „Теория и история на държавата и правото“ на ЮФ на СУ „Св. Кл. Охридски“ на 20.07.2020 г. и отчислена с право на защита на 20.07.2024 г.

Докторантът участва в различни стажове, конференции и семинари в областта на защита на правата на гражданите – в административни, граждански и данъчни дела.

През периода на докторантурата дисертантът проявява постоянство, мотивация и задълбочено отношение към изследователската работа. Вече пет години води семинарни занятия със студенти по учебната дисциплина „Обща теория на правото“. Така докторантът разширява и задълбочава познанията си в избраната професионална област. Заслужава да се отбележи ангажираността на Л. Костова в организацията на учебния процес и на научни прояви на катедрата в степен, надхвърляща това, което правят повечето докторанти.

Понастоящем Л. Костова е член на Софийската адвокатска колегия. Тази работа ѝ дава възможност да съчетава теоретичните с практически занимания, да контактува с множество граждани, с различни държавни институции, включително съдебни.

Видът и съдържанието на представените материали са в съответствие с нормативните изисквания.

Людмила Костова има шест публикации в специализирани юридически издания. Тези публикации в различна степен засягат проблеми, свързани с темата на дисертацията.

Докторантът е изпълнил законово установените минимални наукометрични изисквания.

Авторефератът на дисертацията отразява структурата и съдържанието на представения за защита труд.

Не съм установил нерегламентирано използване на чужди авторски произведения в дисертационния труд. Напротив, докторантът е работил творчески, проучил е множество източници както от български, така и от чуждестранни автори. Това личи от цитиранията и от приложения списък с библиографията на кирилица и на латиница.

Дисертацията е в обем от 307 стр. и се състои от въведение, три глави, заключение и библиография.

В уводната част авторът изтъква значението на разглеждания проблем в ОТП; как възниква дискусиата за нормативното и фактическото в правната теория; прави терминологични уточнения; обстойно обосновава методологическата позиция, която заема и с оглед на която развива своите тези; обосновава актуалността на темата; посочва структурата и задачите на изследването.

Глава първа – Дебатът за нормативното и фактическото в ОТП – проследява използването на тази терминология в законодателството, юриспруденцията /всъщност

става дума за юридическата практика/ и в правната теория. Проблемът се поставя както в исторически контекст, така и във философско-правен. Отделено е значително внимание на теорията на Георг Йелинек, който въвежда проблема за нормативната сила на фактическото в правната теория. Проследява се дебата в българската правна литература, преди всичко в лицето на Живко Сталев. Направена е критика на идеята за нормативната сила на фактическото, но и на стриктното разграничение между норми и факти.

Глава втора – Фактическата сила на нормативното в правото – разглежда понятието за правен ред на плоскостта на нормативното и фактическото, връзката между фактическата сила на нормативното и обратно – на нормативната сила на фактическото. Изследвана е гарантираността на правния ред в неговите нормативни и фактически аспекти, юридическите основания на гаранциите и техния обхват, видовете правни гаранции и правните последици от нарушаване на гаранциите.

Глава трета – Нормативната сила на фактическото – представя тази сила на макро- и на микроравнище на правото. Тя може да възникне оригинерно по еволютивен или по революционен начин, както и по производен еволютивен начин. От тази гледна точка е разгледана ревизията на конституцията и е поставен проблемът за суспендиране на правния ред поради фактическо неприлагане на нормите. На микроравнище нормативната сила на фактическото се отнася до валидността на компонентите на правото и конкуренцията помежду им. Нормативната сила на фактическото се проявява и чрез някои от начините на тълкуване – функционално, осъвременяващо, ревизионно.

В заключението са систематизирани основните тези и са изведени научните приноси на изследването.

Трудът е изграден върху няколко основни тези:

Нормите и фактите са разграничени, но между тях има необходимо взаимодействие, а бих казал и преливане в някои случаи. Така авторът преодолява стриктното, бих го нарекъл също твърдото, догматичното разделяне на норми и факти, с което разкрива диалектиката на връзката помежду им. Тази линия е последователно прокарана в цялото изследване. Разграничението между нормативното и фактическото е приложимо по отношение на валидността на правните норми, а взаимното влияние се отнася до други аспекти, към които наред с посочените бих поставил и юридическите факти. Изведени са три измерения на дължимото: дължимото мислене за правото;

моделите на дължимо поведение според правните предписания; оценка на фактите с оглед на дължимото.

Фактическата сила на нормативното е определена като въздействието на правото във фактическата действителност (според мен по-точно е върху). Самият правен ред, сочи авторът, съдържа нормативни и фактически компоненти. *Нормативната сила на фактическото* е определена като взаимодействието на фактите спрямо нормите. За такава сила, мисля, става дума в случаите, в които фактите променят възприемането и действието на нормите, вкл. тяхното прилагане, без последните да са изменени по институционално предвидения ред. Отбелязано е, че фактическата сила на нормативното е предимно юридически проблем, а нормативната сила на фактическото – политически проблем с юридически аспекти. Нормативната сила на фактическото се проявява на три нива: макронивото на правния ред (взаимодействие между валидност и ефективност на правото); микронивото на правото – компонентите на правния ред, както и смислите на правото, които се отнасят до нормативна оценка на фактите (свързана с някои от начините на тълкуване в правото).

Според докторанта най-важното проявление на фактическата сила на нормативното е *гарантираността на правото*. Той смята, че юридическият характер на гарантираността се осъществява чрез норми от втори ред; измежду правните принципи също са обособени такива от втори ред. Последните включват формалните правни принципи, някои от съдържателните, както и системните правни принципи. Обърнато е внимание на гаранционната роля на несанкционните мерки, каквито са процесуалната принуда и охранителните мерки. Тук задължително бих включил принудителните административни мерки, които широко се използват в правото през последните десетилетия.

Научните приноси установявам в част от основните тези на дисертацията и в тяхната аргументация:

В рамките на разработването на класическа за Общата теория на правото тема, каквата е тази за отношението нормативно – фактическо, авторът я развива, като прави паралел между двата противоположни възгледа, този на Георг Йелинек – за нормативната сила на фактическото, застъпен у нас от Живко Сталев, и за пълното разделяне на норми и факти, за паралела помежду им, направено от Ханс Келзен. Людмила Костова

възприема разликата между нормативното и фактичното, но без да ги противопоставя, обосновавайки диалектиката на тяхното взаимодействие.

С приносен характер е разместването между фактичното – нормативното, като на преден план е изведен проблемът за фактичната сила на нормативното, което придава на изследването предимно правнотеоретичен и правнофилософски характер.

Подчертавам научната новост с включването на гарантираността като присъща на правото черта наред с неговата принудителност. Благодарение на своята гарантираност правото е в състояние да осигури фактическа сила на нормативното.

Проблеми относно начините на формиране на правото по еволюционен или революционен път, които вече са поставени в правната литература, вкл. българската, също получават развитие, представени през призмата на отношението фактическо – нормативно.

Новости се съдържат в анализа на тези начини на тълкуване на правните разпоредби, които имат значение за отношението фактическо - нормативно.

Критични бележки и препоръки:

На няколко места в рецензията правя бележки и изразявам мнение, които са предизвикани от собствения поглед на автора и стремежа към оригиналност на изследването. Тук мога да добавя следното:

Възниква въпрос има ли разлика между формалните правни принципи и нормите за предпочитание, с които се решават случаи на противоречия между норми?

Напълно уместно се сочат проявления на фактичното, каквото е суспендирането на правни норми, което води до накърняване и промяна на правния ред. Съществуват обаче и други институти като давността, заобикалянето на закона, злоупотребата с право и злоупотребата с власт – типични проявления на фактичното, за които правото държи сметка. Общотеоретичното разглеждане на тези институти би придало още по-отчетлива правна насоченост на изследването и би го доближило до потребностите на юридическата практика.

Обемът би могъл да се намали незначително, тъй като въпроси, които вече са поставени и общо взето изяснени, се обсъждат неколккратно. Стремежът на автора да

засегне множество проблеми, макар и поставени във връзка с темата на дисертацията, на места излизат извън фокуса на изследването.

Давам си сметка, че млад учен, който подлежи на оценяване, трябва да отчита множество фактори и да се съобразява с определени очаквания. Поради това оценявам положително факта, че докторантът показва, без натрапчиво да демонстрира, творчески стремеж и творчески качества, но като че ли избягва да влиза в пряка полемика с доминиращи в момента възгледи по темата.

В заключение:

Представеният труд отговаря на изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България и на Правилника за неговото прилагане. Той съдържа научни резултати, които показват много добро познаване на изследвания проблем и допринася за развитие на правната теория.

Докторантът притежава задълбочени знания по научната специалност Обща теория на правото, качества и умения за самостоятелно провеждане на научни изследвания. Тезите са добре формулирани, аргументацията като цяло е последователно изградена, стилът на автора го прави разпознаваем.

С оглед на изложеното **оценката ми за проведеното изследване и неговите резултати е категорично положителна и предлагам на научното жури да даде образователната и научна степен „доктор“ на Людмила Ивайлова Костова в област на висше образование „социални, стопански и правни науки“, по професионално направление 3.6. „право“, в специалност „Теория на държавата и правото. Политически и правни учения“.**

10.12.2025 г.

Рецензент:

проф. д-р Я. Стоилов